

ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА БАТЬКІВ: СУТНІСТЬ, СТРУКТУРА, РІВНІ СФОРМОВАНOSTI

Юлія Павленко,

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти,
природничих і математичних дисциплін та методик їх викладання
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка*

Марина Семенова,

*здобувач ступеня вищої освіти «магістр» Полтавського
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка*

У статті розкрито зміст та розглянуто основні структурні компоненти педагогічної культури батьків. Встановлено, що педагогічна культура батьків являє собою комплекс знань, умінь та потреб психолого-педагогічного характеру, що визначають систематичну діяльність батьків, спрямовану на виховання та розвиток дитини.

Ключові слова: педагогічна культура батьків, взаємодія школи і родини, початкова освіта.

The article reveals the content and considers the main structural components of the pedagogical culture of parents. It was established that the pedagogical culture of parents is a set of knowledge, skills and needs of a psychological and pedagogical nature, which determine the systematic activity of parents aimed at the education and development of the child.

Keywords: pedagogical culture of parents, interaction between school and family, primary education.

PEDAGOGICAL CULTURE OF PARENTS: ESSENCE, STRUCTURE, LEVELS OF FORMATION

Yulia Pavlenko, Maryna Semenova

Постановка проблеми. Основний пріоритет сучасної освіти і сучасного суспільства в цілому є виховання всебічно розвиненої, гармонійної, цілісної особистості. На формування особистості

впливає велика кількість факторів (соціальних, економічних, політичних). Основним фактором є сімейне виховання, яке реалізується лише за умови достатнього рівня педагогічної культури у батьків. Саме низька педагогічна культура є основною причиною низького загального рівня вихованості серед дітей. За останні роки соціально-економічне становище середньостатистичної сім'ї в Україні погіршилось. Це призвело до посилення цілої низки негативних явищ: низької народжуваності, недостатнього рівня виховання, а разом з тим і зниження рівня виконання батьківських обов'язків. Це призводить до збільшення розлучень, неповних сімей або поширення соціального сирітства.

У цьому контексті актуальності набуває проблема формування педагогічної культури батьків, оскільки виховний ресурс батьків знаходиться в прямій залежності від рівня сформованості їхньої педагогічної культури.

Родина – це основна складова будь-якого суспільства. Саме в родині закладається приклад міжособистісних відносин для підростаючого покоління. Тому важливим завданням держави є педагогічна освіта батьків, яка починається з появою дитини у родині.

Аналіз актуальних досліджень. Формування педагогічної культури батьків є актуальною проблемою сімейного виховання, яка висвітлена в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців. Організаційно-методичні засади педагогічної просвіти та самоосвіти батьків розкрито в низці робіт – Т. Волікової, М. Демидова, Р. Капралової, О. Тихонова. Питання сімейного виховання в педагогічній спадщині В. Сухомлинського, А. Макаренка проаналізовано у працях Л. Заворотченко, Л. Ковальчук, Т. Кочубей, О. Мальцевої, О. Петренко, Л. Петрук.

Теоретичні засади формування педагогічної культури батьків представлено в роботах Т. Алексеєнко, А. Арбузова, Є. Аркіна, О. Арсеньєва, О. Бондаревської, І. Гребенникова, Л. Ковінько, Л. Левшина, А. Макаренка, О. Насєдкіна, Т. Панфілової, Ю. Петрова, В. Сухомлинського, В. Титаренко та ін., а також у працях зарубіжних дослідників А. Адлера, Є. Берна, Т. Гордона, Х. Джайнотта, В. Сатир, Ю. Хамеляйнена. Проблему формування педагогічної культури батьків у другій половині ХХ століття дослідила Ю. Грицкова.

Провідною думкою в дослідженнях зазначених науковців є положення про важливість формування педагогічної культури батьків як основи ефективності та результативності сімейного виховання.

Актуальність проблеми формування педагогічної культури батьків дітей раннього віку зумовлена необхідністю подолання низки суперечностей, як-от:

- між зростанням потреб сучасного суспільства у формуванні педагогічної культури батьків дітей й недостатністю психолого-педагогічних напрацювань, інформаційно-просвітницької роботи з означеного питання;
- між доступом батьків до актуальних матеріалів у соціальних мережах, Інтернет-ресурсах, друкованих виданнях із питань виховання дітей раннього віку та їхньою недостатньою педагогічною компетентністю, зокрема – готовністю оволодіти цією інформацією і розширити досвід упровадження кращих практик, форм, методів і прийомів сімейного виховання.

Мета статті – розкрити зміст та розглянути основні структурні компоненти педагогічної культури батьків.

Виклад основного матеріалу дослідження. В концепції «Сім'я і родинне виховання» розкриті значення сім'ї в суспільстві, найвищі виховні ідеали сім'ї (праця, духовність, громадянство), досвід національного виховання, провідні напрями та методи сімейного виховання (особистий приклад батьків, режим навчання, праці та відпочинку дітей та ін.), методологічні засади педагогічної культури батьків. Що ж таке «педагогічна культура» та «педагогічна освіта батьків»?

Вищезгадане визначення складається з двох слів «педагогіка» та «культура». Для початку варто розібратись що таке культура? Поняття «культура» виникає у давньому Римі й походить від латинських слів «colo», «cultio», що означає обробіток, «colore» – обробляти, вирощувати, а пізніше – поклонятися та вшановувати богів чи предків. З часом феномен «культура» поширюється на такі сфери людської діяльності, як виховання, навчання. У педагогічному словнику С. У. Гончаренка поняття «культура» (від лат. cultura – виховання, освіта, розвиток) трактовано як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий

рівень розвитку суспільства й людини та утілюються в результатах продуктивної діяльності. [4]

У «Великій психологічній енциклопедії» [5] знаходимо таке визначення поняття «культура»: «Культура – це продукт мисленнєвої, духовної або художньої діяльності, в якому відображається творча сила людини». Виділено три категорії цього поняття:

1. Сукупність матеріальних і духовних основ, які визначають конкретний період її розвитку. Виділяють культуру матеріальну й духовну.

2. Ступінь розвитку в деяких галузях знань: культура мислення, праці, мовлення, поведінки тощо.

3. Рівень соціального й ментального розвитку, властивих людині Дослідник В.І. Войтко пропонує таке значення: «Культура – предметно-ціннісна форма освоювально-перетворювальної діяльності, в якій відображається істинно визначений рівень розвитку суспільства й людини, породжується й утверджується людський сенс буття». [3]

Педагогічна культура є складовою загальної культури людини, яка втілюється у творчій діяльності і сприяє формуванню духовно-багатої і всебічно розвиненої особистості.

Забезпечення батьків знаннями з основ педагогіки та психології є актуальною проблемою. У своїх роботах її висвітлюють вітчизняні та зарубіжні педагоги: В. Сухомлинський, А. Макаренко, Ш. Амонашвілі, С. Щербаков.

У своїх працях В. Сухомлинський наголошував «без активної участі батьків у житті школи, без постійного духовного спілкування та взаємного духовного збагачення дорослих та дітей неможлива сама сім'я як первинний осередок суспільства, неможлива школа як найважливіший навчально-виховний заклад та неможливий моральний прогрес суспільства» [10]

Праці В. Сухомлинського знайшли відгук у роботах Ш. Амонашвілі та лягли в основу його концепції гуманної педагогіки. Провідною ідеєю якої є постійна взаємодія батьків та школи, яка забезпечує комплексний підхід до навчання і виховання дітей, створення умов для максимальної індивідуалізації навчання.

С. Щербаков говорить не тільки про забезпечення педагогічної культури батьків, але і про психологічну культуру також. Свою думку він пояснює тим, що без знання закономірностей психічного розвитку, без розуміння мотивів

поведінки неможливо здійснити методологічно правильний педагогічний вплив.

Як бачимо єдиного визначення поняття «педагогічна культура батьків» немає. І науковці, і педагоги, кожен трактує це поняття акцентуючи увагу на своєму аспекті роботи. Але всі вони сходяться на тому, що педагогічна культура є складовою частиною загальної культури людини. Особистісний прояв загальної культури, і педагогічної загалом, відбувається всюди: у стосунках, у поведінці, у способі життя, у переконаннях, знаннях, уміннях, навичках. Тобто це – особистісне інтегроване динамічне утворення, яке визначає стиль, тип і спосіб поведінки батьків у виховній діяльності.

Іншими словами це – готовність застосовувати навички вихователя у процесі взаємодії з дитиною та сімейної життєдіяльності.

Для того аби застосовувати навички вихователя, необхідно мати певну суму знань з таких суміжних дисциплін, як: педагогіка, психологія, фізіологія, гігієна, валеологія і так далі.

Педагогічна культура складається з трьох компонентів, що являють собою певну структуру:

- Аксіологічний компонент.
- Інформаційно-змістовий.
- Операційно-діяльнісний.

Кожен компонент має свої параметри. Основними параметрами першого компоненту є здатність батьків до саморегулювання, самоконтролю та саморефлексії; тип батьківського ставлення.

Ключовим параметром який визначає рівень педагогічної культури батьків є тип ставлення батьків до дитини. Це ставлення виражається в ступені емоційної близькості з дитиною, рівнем розуміння потреб та настроїв дитини по зовнішньому вигляду. Сюди відносять:

- Довіра до дитини;
- Готовність прийняти дитини такою як вона є;
- Наявність \ відсутність емоційної підтримки і родині;
- Позитивну оцінку дитини.

Провідну роль у ставленні батьків до дитини займає формування позитивної «Я-концепції». Вона виражається в сукупності всіх уявлень індивіда про себе, пов'язана з оцінкою

батьками дитини. Образ і самооцінка, що вселяються дитині, можуть бути як позитивними (дитині навіюється, що вона добра, відповідальна, здатна, розумна), так і негативними (груба, нерозумна, нездатна). А. Бодалев, В. Столина у своїй книзі «Сім'я в психологічній консультації» описують дослідження Р. Ленгса, який, аналізуючи відносини батьків та дітей в неблагополучних сім'ях, ввів поняття «містифікації» – навіювання дітям того, чого вони потребують, ким є, у що вірять. Одна з форм «містифікації» – приписування дитині «слабкості» (наприклад, хворобливості, нездатності самій шукати вихід у важких ситуаціях) і «поганості» (неорганізованість, незібраність, аморальність). Інша форма містифікації – інвалідизація – примусове знецінення точок зору дитини, її планів, намірів, інтересів.

Аналіз творів «Моя дитина» дає безліч прикладів різноманітних приписувань батьками, які зазнають труднощів у вихованні та розвитку дитини, маючи при цьому досить низький рівень психолого-педагогічної культури. А результатом неадекватної оцінки батьками сил і можливостей дитини є спотворення своєї самооцінки, відсутність впевненості в собі, а звідси – острах бути незрозумілим, невизнаним іншими, занижена оцінка образу «я».

Важливою частиною першого компоненту батьківської педагогічної культури є особистісно-творча природа батьків.

Процес виховання і розвитку дитини в сім'ї – це творча діяльність, творення, «творіння» майбутньої особистості, перетворення інших і самоперетворення. Це забезпечує основу для самореалізації особистості і, в кращому випадку, поступово стає ціннісною орієнтацією.

Здатність батьків проаналізувати набуті знання та навички і на їх основі виділити для себе основні орієнтири виховання – головне завдання другого параметру аксіологічного компоненту. Батьки мають навчатись рефлексії, саморегуляції, контролю власних почуттів та емоцій, щоб ефективно здійснювати виховний вплив на дитину.

Про другий компонент структури – інформаційно-змістовий – писав, ще К. Ушинський: «Мистецтво виховання має особливість, що майже всім здається справою зрозумілою і знайомою, а іншим навіть і легкою – і тим зрозуміліше і легше здається воно, чим менше людина з ним ознайомена теоретично та практично. Майже всі визнають, що виховання вимагає терпіння, деякі

думають, що для цього потрібні вроджена здатність і вміння, тобто навички, але деякі прийшли до переконання, що крім терпіння, вродженої здібності та навички необхідні ще і знання» [6].

Отже, другий компонент говорить про необхідність перевірених, достовірних та своєчасних знань з педагогіки, фізіології, гігієни, психології та інших суміжних наук.

Операційно-діяльнісний компонент виражається у ставленні, стилі взаємодії з дитиною, обраних методів виховного впливу. Питання, що має найбільше обговорень це, звісно – методи та форми виховного впливу. Сучасні батьки користуються такими методами:

- Словесний (спонукання, переконання, умовляння, примус);
- Методи контролю (заохочення, покарання).

У впровадження останнього параметру педагогічної культури – покаранні, можна простежити рівень розвитку всіх 3 компонентів.

Отже, психологічно-педагогічна культура батьків – це багаторівнева система, що утворюється на системі спеціальних знань, умінь та навичок, і показує готовність до процесу планування, виховання та навчання дитини.

На основі педагогічних фактів, праць та спостережень науковців, одержаних в ході дослідження даної тематики, аналізу реальної ситуації у школі вдалось виділити умовно три групи батьків, що відповідають трьом рівням сформованості педагогічної культури. Їх характеристика включає такі показники:

- наявність і якість психолого-педагогічних знань, їх глибина, повнота і осмисленість;
- ступінь сформованості вмінь та навичок;
- ціннісне ставлення до дитини;
- стабільність зацікавленості вихованням в цілому.

В різних джерелах інформації подається різна градація рівнів: десь перший рівень вважається найнижчим, примітивним і являє собою лише часткові знання та вміння батьків. В інших публікаціях перший рівень прирівнюють до зразкового — батьки мають глибинні знання, відпрацьовані вміння та стійку педагогічну позицію. Пропонуємо наступну критеріально-рівненву характеристику:

- Перший рівень – високий – характерний для молодих батьків з достатньо повними і глибокими психолого-педагогічними

знаннями. Вони систематично займаються вихованням дітей, орієнтуючись на їх вік та індивідуальні особливості; постійно прагнуть до поповнення своїх знань; творчо реалізують їх у процесі сімейного спілкування та виховання. Для цієї групи батьків характерними є висока відповідальність за виховання дітей, активна життєва позиція.

- Другий рівень – середній – характеризується відсутністю системи знань з педагогіки і психології, нечіткістю уявлень про методи і прийоми сімейного виховання, інтуїтивними підходами до розв'язування питань, що стосуються організації життя дитини. Вихованням дітей такі батьки займаються несистематично, підмінюють його доглядом, часто не вміють використовувати в практиці свої знання.
- Третій рівень – низький – властивий молодим батькам з повною або частковою відсутністю знань з питань сімейного виховання і пасивним ставленням до своїх виховних функцій, поведінки дітей. У таких сім'ях частіше спостерігаються типові помилки у вихованні дітей: відсутні єдині вимоги, наявні грубощі та авторитарний стиль виховання, застосування фізичних покарань, невимогливість батьків до дітей і до себе.

Складний за структурою та динамічний характер педагогічної культури молодих батьків зумовлює необхідність дотримання у процесі її формування таких вимог:

- цілісного підходу до вибору сукупності засобів, що забезпечують формування всіх компонентів педагогічної культури ;
- урахування рівнів педагогічної підготовленості батьків і їх індивідуальних особливостей;
- досягнення наступності в поповненні знань і тісного їх взаємозв'язку з особистою практикою виховання дітей кожного з молодих батьків.

Виходячи із зазначеної структури, можемо аналізувати педагогічну культуру сім'ї як зміст взаємостосунків між батьками і дітьми через включення механізмів різних видів їх діяльності і втілення в цій діяльності моральних категорій.

Реалізація будь-якої моральної категорії міри в її конкретних характеристиках, тобто абсолютно конкретного уявлення про те, що робити, як це робити і для чого це потрібно робити саме так, а

не інакше. Таке обґрунтування взаємодії з іншою людиною (в нашому прикладі батьків з дитиною) являє собою процес прийняття рішення про рівень такої взаємодії, а також про міру впливу як на дитину, так і на себе.

Виховання батьків повинно засновуватися на принципах демократизації і гуманізації, воно має зміцнити віру батьків у професійну компетентність, тактовність і доброзичливість вихователя, його вміння зрозуміти їх і допомогти їм у вирішенні конкретних проблем, взаємодії з ними тощо [2].

У своїй педагогічній освіті батьки повинні побачити можливості розвитку спілкування і спільної діяльності з дитиною, зробити свою педагогічну позицію більш адекватною, гнучкою, прогностичною.

Не менш важливо, щоб стосунки батьків і педагогів вибудовувалися на партнерських засадах, оскільки успішно виховувати дітей можуть лише батьки, які поважають себе. Це вимагає від педагогів поваги до них і створення умов, за яких батьки зможуть найплідніше виявити свої позитивні якості та здібності, звільнитися від хибних поглядів щодо виховання своєї дитини. Саме за таких умов педагог зможе пробудити у батьків інтерес до самопізнання і самовиховання.

Досягти мети у взаємодії з батьками педагог зможе за умови правильно налагодженого педагогічного спілкування з ними, яке повинно відбуватися за дотримання таких правил:

- щирий інтерес до батьків вихованців, особистісний підхід до проблем сімейного виховання у спілкуванні з ними;
- залучення батьків до оцінювання успіхів дитини, прогнозування перспектив її розвитку;
- заохочення батьків до участі у спільній роботі з дитиною і педагогом, колективом дошкільного закладу;
- вміння вислуховувати батьків, намагання зрозуміти їхні проблеми, допомогти прийняти обґрунтоване педагогічне рішення;
- доброзичливість, оптимістичність, привітність у стосунках з батьками

Висновки з досліджень та перспективи. Таким чином проведене дослідження дозволило встановити, що педагогічна культура батьків являє собою комплекс знань, умінь та потреб психолого-педагогічного характеру, що визначають систематичну

діяльність батьків, спрямовану на виховання та розвиток дитини. Вона має 3 структурні компоненти та залежить від загальної культури родини, творчої самореалізації та педагогічної освіченості батьків. На сьогодні вкрай необхідна система підготовки молодих людей до сімейного життя, озброєння їх знаннями і вміннями в галузі формування повноцінної сім'ї та виховання дітей.

Література:

1. Ващенко Г. Виховний ідеал: Підручник для вихователів, учителів та українських родин / Г.Ващенко. Брюссель – Торонто – Нью-Йорк – Лондон – Мюнхен: Видавництво Центральної управи Спілки Української Молоді.- 1976. – 376 с.
2. Вишневський О. Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси / О.Вишневський. – Львів, 1996. – 238 с.
3. Войтко В. Психологічний словник / В. Войтко. – К.: Вища школа, 1982. – 218 с.
4. Гончаренко, С. (1997). Український педагогічний словник. Київ: Либідь. – 23с.
5. Дубенюк, Н. (Ред.). (2007). Большая психологическая энциклопедия. Москва: Эксмо
6. Педагогічні погляди М.М. Володкевича на проблему співробітництва сім'ї і школи (початок ХХ століття) цитата [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
file:///C:/Users/%D0%A1%D0%B0%D1%88%D0%B0/Downloads/rsh_2014_1-2_15.pdf
7. Педагогічний словник для молодих батьків / За ред. В.Г.Постового. – К.: ДЦССМ, 2002. – 348 с.
8. Постовий В.Г. Сучасна сім'я та її педагогіка / В.Г.Постовий. - К., 1994. – 284 с.
9. Родинно-сімейна енциклопедія / За ред. Ф.С.Арват, В.М.Благіна. – К. : Богдан, 1996. – 314 с.
10. Сухомлинский В. А. Избранные педагогические сочинения : в 3-х томах / В. А. Сухомлинский. – М. : Педагогика, 1980. – Т. 2. – 383 с.